

доволни за неговото тврдење дека „Раководителите на КПГ од првиот момент и непосредно до повлекувањето на Демократската армија и крајот на вооружената борба во Грција, систематски работеа за подривање на организацијата на НОФ, за лишување од каква и да е независност... Македонските партизани во редовите на ДАГ беа обесправени и спрема нив се вршеше дискриминација. Специјално се омаловажуваа оние Македонци кои, како припадници на НОФ, кога тој дејствуваше во несогласност со КПГ, се истакнаа со својата дејност за развој на организацијата и мобилизација на македонскиот народ во борбата против своите непријатели. Но, и покрај тие сериозни недостатоци и слабости, по спогодбата и по решителниот курс за вооружена борба, имаше широк замав на востанието.“ (стр. 150)

Кус преглед на Граѓанската војна во Грција авторот ни дава во третата и четвртата глава, како и поважните причини за неуспехот. Тие општопризнати причини се: непризнавање на Привремената демократска влада (создадена на 23 декември 1947 година) од страна на други влади; слабите резултати од мобилизацијата; неуспевање да се создаде поголема слободна територија. Негативно влијаеше и Резолуцијата на Инфорбиро, а најмногу неповолниот однос на силите. „Спроти 1949 година, атинскиот режим располагаше со добро вооружена армија од 200 000 души, со фанатизирана жандармерија од 50 000 души и вооружени цивили од околу 50—60 000 души. Оваа армија располагаше со современо оружје... Демократската

армија располагаше со околу 40 000 луѓе вооружени со доволно пешадиско наоружање (според информациите на ДАГ).“ (стр. 88—89)

И покрај делумните успеси на ДАГ во текот на 1949 година, како што се заземањето на градовите Његуш и Карпениси, во октомври истата година ДАГ се повлекува од Грција, ублажувајќи го поразот со соопштението на Главниот штаб и Привремената демократска влада дека тоа го прави за да тури крај на крвопролитието и да допринесе земјата да крене кон мирен развој. (стр. 95)

Последната осма глава е посветена на придонесот на Македонците во Граѓанската војна, поткрепен со табеларни прегледи на жртвите во животи и материјали, како и признанијата од страна на Никос Захаријадис, генерален секретар на КПГ и Костас Караѓорѓи, генерал на ДАГ.

Како ПРИЛОЗИ се дадени: ПРОТОКОЛОТ НА ДОГОВОРОТ ОД СОВЕТУВАЊЕТО НА ПЛАКА од 29 февруари 1944 година; ЛИБАНСКИОТ ДОГОВОР од април 1944 година; ДОГОВОРОТ ВО КАЗЕРТА од 26 септември 1944 година и ДОГОВОРОТ ВО ВАРКИЗА од 12 февруари 1945 година.

Сите овие договори се дадени целосно и со нив се докажува дека КПГ направила низа непростливи грешки кон крајот на Народноослободителната борба, кои создале услови и причини за втората герила, Граѓанската војна во Грција.

Книгата завршува со забелешките и со користената литература.

X. M.

Илинденско-Преображенското востание 1903—1968, София, 1968, 460

Во издание на Националниот совет на Отечествениот фронт, во Бугарија се појави доста обемен зборник од 460 страници под горниот наслов, без предговор или поговор, посветен на 65-годишнината на Илинденското и Преображенското воста-

ние. Редактори на зборникот се: Дино Косев и Ламби Данаилов.

Зборникот е поделен на три дела. Во првиот дел се даваат 7 статии, додека во двата други дела се дадени извадоци од спомените на учесници во Илинденското и Преображенското

востание, под редакција на Ј. Анастасов, Т. Брајанов и Ил. Славков. Зборникот е илустриран со 41 познати слики на учесници во двете востанија или на нивни чети.

Авторот на уводната статија, под наслов „Патот кон народното востание“, е познатиот публицист и еден од одговорните редактори на овој Зборник Дино Косев. Кој ги следел и проучувал творбите на некогашниот солиден соработник на органот на ВМРО (об.) „Македонско дело“ пишувани од него под псевдонимот Клисуров; кој ги читал со неговото вистинско име потпишувани и објавени книгите „Илинденското востание“ (1953), „Историја на македонското национално-ослободително движење“ (1954) и проширеното издание на последнава книга, вистински ќе се сожале над неговите преврати во ставовите и залудо ќе бара аргументи за сите овие негови метаморфози. Вообичаена практика во науката е штом се дојде до нови резултати и судови, да се напомене дека порано застапуваните судови се погрешни, а за тоа Дино Косев молчи во оваа статија, која повеќе личи на лош весникарски кич.

Статиите на Б. Божиков за востанието во Битолскиот револуционерен округ, на Ј. Данаилов за востанието во Одринскиот револуционерен округ, на Ј. Анастасов за востанието во Солунскиот и Скопскиот вилает, како и статијата на П. Караделков за Странџанската комуна — се обични прегледи на востаничките акции во овие окрузи и вилаети, базирани врз познатата литература, без никакво ползување на нова архивска документација што постои во архивите на Бугарија. Извесен исклучок прави сепак статијата на Караделков во која позадлабочено се анализира карактерот на Странџанската комуна.

Еден извадок од објавената книга на Горги Томалевски, под наслов „13-те дена на Крушевската република“, уште во самиот наслов го дава неточното времетраење на Крушевската република, за која современите и автентични објавени извори тврдат дека траело не 13, туку 10 дена.

Иако од подруг карактер, но и статијата на Г. Кулишев за меѓународната јавност и за Илинденско-преображенското востание ги повторува познатите објавени материјали кај Христо Силјанов во неговата книга за Илинденското востание, а особено прибегнува кон позајмувања од книгата на Христо Андонов-Полџански „Странскиот печат за Илинденското востание“ без да ги цитира земените места од неа.

Неколку нови и досега непознати материјали од мемоарски карактер во двата други дела на Зборникот претставуваат секако поголемо интересирање за нашиот читател и заслужуваат да се задржиме и да ги оцениме. Пред сè, во овие делови се дадени извадоци од спомените на познатиот национал-револуционер и социјалист Никола Петров Русински за Смилевскиот конгрес. Една верзија на истава содржина веќе била објавена во списанието „Илустрација Илинден“. Меѓутоа, во биографските податоци за Русински и во коментарите што ги дава Ј. Анастасов во овој зборник има неточности. Русински не умрел во Софија на 11 јуни 1942 год., како што пишува Анастасов, туку во своето родно село Русиново во НР Македонија, каде што и денес му се наоѓа гробот. Исто така, не е точно дека своите спомени Русински почнал да ги пишува по Втората светска војна, туку по Првата светска војна, бидејќи дел од нив има објавено од 1929 год. наваму во списанието „Илустрација Илинден“ и во „Македонски вести“ од 1935 год.

Ценети се извадоците од спомените на Тома Николов за неговото 45-дневно патување од Смилево до Софија со задача да ги пренесе протоколите на Смилевскиот конгрес. Ценети се затоа што многу релјефно даваат слика за заемната недоверба меѓу Даме Груев и Борис Сарафов. На тргање од Смилево за Софија, раскажува Николов, го повикал настрана Даме Николова и му порачал да им каже на задграничните претставници, Христо Матов и Христо Татарчев, дека иако бил одбран Борис Сарафов за член на Генералниот штаб, тоа било само про форма, бидејќи бил воена личност. Инаку,

положбата во Битолскиот округ била наполно во нивни раце. И Сарафов, од своја страна, задолжувајќи го насамо Николов да ги поздрават неговите пријатели во Софија, особено бившиот министер Радославов, му рекол да им каже „дека тој ја држи в раце Организацијата и дека се чувствува како кнез“ (стр. 187—188). Оваа реченица на Б. Сарафов е достатна да ги илустрира егоистичните планови и болни амбиции на Сарафова, како и неговата улога во македонското национално-ослободително движење, а посебно во Илинденското востание, што со неколку други акти тогаш и подоцна ја потврди.

Вредност за македонската историја имаат и извадоците од спомените на Смиле Војданов за востаничките акции во Охридско, особено за нивниот вистински водач Христо Узунов, останат да ги дели маките со изгореното и ограбено население за време на востанието. Посебно се ценети податоците на Војданов за положбата на народот во разните краишта на Македонија низ кои се движеа непосредно по востанието со својата чета од Охридско до турско-бугарската граница по каналот што му го препорачал Даме Груев со цел да се зачуваат кадрите на четата од турските репресалии.

Голема вредност претставуваат и извадоците од дневникот на Васил Чекаларов што го опфаќаат периодот од денот кога се прогласува востанието до 30 август, односно до 11 септември (нов стил) 1903 год. Познатата богата востаничка активност на костурските чети под раководство на Чекаларов; раздвиженоста на масите организирани во селски и центрови чети; успешните акции за заземањето на Невеска и Клисура и др. места; одмаздата на турските аскери со горење на селата и со убиства на мирното население, како и притисоците на грчкиот костурски митрополит Каравангелис — сето тоа, грижливо бележено, од ден на ден нашло одраз во овој дневник на Васил Чекаларов од кој само еден дел досега ѝ беше познат од литературата на нашата научна јавност.

Кратките извадоци од спомените на Н. М. Чеков за востанието во Леринско, на Лазар Мишев во Тиквешко и на Андон Косето во Прилепско — не содржат некои особени досега непознати податоци од ова време и за овие краишта.

Во третиот дел се даваат извадоци од спомените на 27 учесници во борбите на Одринскиот округ. За жал, има спомени што малку говорат за Преображенското востание, а за сосем претходни периоди и настани од овој крај. Во овој дел од интерес се секако спомените на Михаил Герџиков кои, покрај тоа што откриваат извесни непознати досега односи помеѓу национално-револуционерното движење во Македонија и таквото во Одринско, даваат и некои интересни исказувања. На пример, Герџиков тврди дека бил свесен за неподготвеноста на Одринско за востание, но „штом Македонците станат сега, ќе можат ли одринците сами да се креваат по 2—3 години“. Кога, на 12 јули 1903 год., делегатите на Одринскиот округ решиле да се кренат на востание кон средината на август и со телеграма му соопштиле на ЦК, овој божем им одговорил дека „Штом Одринско не е уште готово, и востанието во Западна Македонија се одлага за 20 јули (стар стил) — на Илинден... Во секој случај, македонското востание се одложи за нас одринците“ (стр. 322). Ваквото тврдење на Герџиков бара повеќе аргументираност и проверка со други извори, но, како податок, заслужува внимание.

Интересно е и едно друго исказување на Герџиков од тактички карактер, а имено: „Кога почна Илинденското востание, јас знаев“, вели Герџиков. „Но ние не брзавме да се креваме, а чекавме и по тактички соображенија турските војски да заминат за Македонија и, откако ќе помине време, да станеме“ (стр. 322). Најпосле, Герџиков тврди дека во Одринско станале поголеми уништувања за време на востанието и дека паднале повеќе жртви отколку во Македонија. Да се тврди вака без да се базира врз веќе проверени податоци што уште во 1904 година му биле познати на Герџиков од

Мемоарот на Внатрешната македоно-одринска револуционерна организација — секако е сосем неосновано зашто, според еден од самите учесници во Преображенското востание и познат историчар на Илинденското востание, при 203 судири во Македонија и загинали 948 востаници, биле наполно или делумно изгорени над 150 села, додека во Одринско биле изгорени само 66 села, односно во Македонија биле уништени 10 830 куќи, а во Одринско 2 610 куќи. Во Македонија, пак, според истиот автор, заедно со востаниците, биле убиени и исклани 3 077, додека во Одринско 2 611 лица.¹⁾ Воопшто, како што се рече горе, слабоста на овие спомени на учесниците во Одринскиот округ се дека се тоа повеќе кратки и нивните податоци за акциите во Одринскиот округ — ситни.

Во спомените на Димитар П. Николов, во забелешката на стр. 456,

се тврди дека во Зборникот бил даден и прилог факсимил на една расписка од 30 јули 1903 год., меѓутоа — таков прилог не постои во целата книга.

Зборникот Илинденско-прображенското востание, составен од горниве статии и материјали, не може да се рече дека фрла нова светлина врз овие два крупни настана, бидејќи не содржи никакви нови изворни материјали од прва рака, ниту пак нови оценки базирани врз нови факти. Спореден со порано издадената монографија за Илинденското востание на Д. Косев и со зборникот Преображенско востание под редакцијата на А. Примоски, како и по научниот третман и по новите материјали во нив, овој зборник од 1968 год. одбележува не еден чекор, туку неколку чекори назад.

Љ. Л.

Хр. Христов, Освобождението на Бугарија и политиката на западните држави. 1876—1878. Софија, БАН 1968, 256

Главната теза за разгледување во оваа студија е поврзана со прашањето да се докаже дека ослободувањето на Бугарија во 1878 година не настанало како резултат од „завојувачките стремежи на царска Русија“, туку напротив — причината лежела во тоа што некои големи сили биле „виновни“ што не се остварило „единствената бугарска држава“ и „националното обединување на бугарскиот народ“. Низ таа призма авторот се обидува да ја образложи политиката на западните држави спрема овој проблем. На централно место се поставени проблемите поврзани со заклучувањето на Сан-стефанскиот мировен договор и неговата ревизија на Берлинскиот конгрес. Поврзано со тоа е разгледано ослободителното движење од 1876 година до Руско-турската војна. Целта

на трудот е на тенденциозен начин да се разработи проблемот, кој во историската наука е мошне добро познат и за кој постојат објективни третмани. Затоа и констатираме ненаучно приоѓање кон низа значајни проблеми, а особено кон оние што се поврзани со македонската историја од периодот на седумдесеттите години на XIX век. Во разгледувањето на проблемите поврзани со Македонија е применет игнориран став или пак низа движечки процеси од македонската историја се инкорпорирани во бугарската историја. Тој потход ја прави книгата пристрасна и необјективна.

Трудот се состои од уведен дел и од шест поглавја. Во нив се разгледани прашањата поврзани со претпоставките на бугарското ослободување, решенијата на Цариград-

¹⁾ Хр. Сиљановъ, Освободителни борби на Македонија, том I Софија 1933, стр. 409, 429—430.